

VAKIFLARIN DEĞİŞEN ROLÜ

Prof.Dr. Üstün ERGÜDER

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) - TÜRKİYE

Değerli konuklar; bugün önemli bir konferansta aranızda bulunmaktan büyük mutluluk duyuyorum. Böyle seçkin bir topluluğu bir araya getirdiği için, Vakıflar Genel Müdürlüğümüzü ayrıca can-ı gönülden kutluyorum. İnanıyorum ki, bu konferans sayesinde vakıflarımız ve Genel Müdürlüğümüz, özellikle yurtdışı tecrübelerinden öğrendikleriyle ülkemizi ve vakıflarımızı çok daha iyi noktaya getireceklerdir. Güzel bir örneğini Lester'ın sunumunda gördük zaten, dünyada olan yenilikleri.

Bu sunumda sizlere, ülkemizde köklü bir geçmişe sahip olan vakıfların Osmanlı'dan günümüze tarihsel sürecinden, Cumhuriyet sonrası kurulan yeni vakıfların mevcut durumundan ve hızlı gelişmelere tanık olduğumuz bu süreçte dünyada gelişen farklı vakıf modellerinden bahsetmeye çalışacağım.

Sunumun başında, temsil ettiğim kurumu biraz sizlere anlatmadan yapamam. Bu kadar seçkin bir grubun bir arada olması önemli bir fırsat.

TÜSEV, 1993 yılında vakıf ve dernekler tarafından kurulmuştur. Dönemin önde gelen vakıf ve dernekleri tarafından kurulan TÜSEV'in amacı, üçüncü sektörün yasal, mali ve işlevsel altyapısını geliştirmektir. TÜSEV program alanları da bu amaca yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bu program alanlarını şöyle özetleyebiliriz: Yasal çalışmalar, sosyal yatırım, yayınlar ve uluslararası ilişkiler. Tabii, kurulduğumuz ilk dönemde yasal çalışmalar bizim için çok önemliydi. Bu amaçla ülkemizde sivil toplum olgusunu geliştirmek için, yabancı uzmanların da katkılarıyla çok sayıda rapor hazırlamış, sivil toplum mevzuatının iyileştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır ve TÜSEV bu konuda çok da aktif olmuştur. Ancak, yıllar içinde, özellikle mevzuat konusunda yapılan iyileştirmeler sayesinde sektörün başka ihtiyaçlarına çözüm önerileri geliştirmek amacıyla farklı program alanları oluşturduk. Mesela sosyal yatırım alanında, ülkemizde bağışçılığın ve bağışçılık kültürünün gelişmesi, ülkemizde bulunmayan yeni modellerin tanıtılması ve bunlarla ilgili farkındalık yaratılması çalışmaları yapıyoruz.

Araştırma programımız kapsamında, sivil toplum alanında eksik olduğunu düşündüğümüz konularda raporlar üretiyor, uluslararası karşılaştırmalı çalışmalar yapıyor ve dünyada olan gelişmeleri sizlerin ve Türkiye'de üçüncü sektörün dikkatine sunmaya çalışıyoruz.

Uluslararası ilişkiler ilk kurulduğumuz günlerde pek gündemde değildi, fakat sonradan çok gelişen bir alanımız oldu. Bu alanda da çok önemli bir açığı kapattığımıza inanıyorum.

Vakıfların Değişen Rolü

TÜSEV olarak, kendi alanında öncü birçok uluslararası kuruluş ve üst kuruluşun üyesiyiz. Ayrıca, mümkün olduğu kadar uluslararası etkinliklere ev sahipliği yaparak, Türk sivil toplumunun bu tecrübelerden yararlanmasına çalışıyoruz. Örnek vermek gerekirse, birkaç sene evvel European Foundation Center, Avrupa Vakıf Merkezi'nin toplantısını İstanbul'da yaptık. Sayın Başbakan yapmıştı açılışını. Her sene Avrupa'nın değişik şehirlerinde yapılan toplantıların en başarılılarından biri oldu. Amacımız, hem Türkiye'yi yabancı vakıflara tanıtmak, hem de yabancı vakıfları Türk vakıflarına tanıtmaktı. Gelecek sene de WINGS kuruluşunun toplantısını burada yapacağız. Ayrıca, bir akademik kuruluş olan Sivil Toplum Derneğinin toplantısını 2 sene evvel İstanbul'da yaptık. Bence, uluslararası ilişkiler konusunda TÜSEV cidden önemli ve öncü bir rol oynuyor. Sektörün gelişmesi için çalışmalarımıza devam ediyoruz. Ayrıca, Avrupa Vakıflar Birliği modeli çerçevesinde bu yıl büyük bir toplantıyı da Türkiye'de Türk vakıfları için organize etmeyi düşünüyoruz.

Burada TÜSEV'in bazı yayınlarını görüyorsunuz. TÜSEV'in, Türkiye'de sivil toplum alanındaki bilgi birikimini oluşturmak ve sivil toplumu ilgilendiren çeşitli konularda bilgi paylaşmak amacıyla kaleme aldığı bu raporların tümünü TÜSEV web sitesinde bulabilirsiniz. TÜSEV raporları, Türkiye'de sivil toplumun genel çerçevesini analiz eden, her yıl sivil toplumun farklı gelişmeler ışığında incelendiği Sivil Toplum İzleme Raporu, Türkiye'de stratejik bağışçılığın gelişmesi yolunda yapılan çalışmaların bir ayağı olan bireysel bağışçılar ve hibe veren vakıflara yönelik rehberlerin de yer aldığı geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Biraz önce bahsettiğim gibi, yasal ve mali konularda ilgili çok sayıda raporumuza yine web sitemizden ulaşılabilir.

Ülkemizin vakıf konusunda çok önemli bir geleneği var. Onun için, Osmanlı vakıflarından bahsetmeden geçmek mümkün değil. Türkiye'de vakıfların tarihsel süreci incelendiğinde -ki, Başkanımız Murat Çizakça'nın bu konuda çok güzel araştırmaları var- Osmanlı döneminde vakıfların, ihtiyaç sahipleriyle varlıklı kişiler arasında bir köprü görevi üstlenmiş yoksullara yardım konusunda temel kurumlar haline geldikleri görülmektedir. Buna göre, Osmanlı'da vakıfların temel 3 unsuru bulunmaktadır; varlıklı kişiler tarafından yapılan bağışlar, bu bağışın getirdiği devamlı gelirler ve bağışın yöneltilebileceği bir amaç. Bu, sağlık, eğitim gibi farklı konular da olabilir.

Vakıflar incelendiğinde, o dönem kriterlerine göre, sosyal adalet konusunda önemli çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Câmiler, medreseler ve çeşitli ibadet yerleri inşa etmenin yanı sıra, köprü, kaldırım, kütüphane, çeşme gibi, kamuya hizmet veren birçok kalıcı eserin inşası ve tadilatında rol oynadıkları, sosyal yardım konusunda önemli görevler üstlendikleri görülmektedir.

Cumhuriyet dönemine geldiğimizde de, Cumhuriyetin belki de attığı ilk önemli adım, Atatürk'ün ilerici bir bakış açısıyla, o zamanın konjonktürü uygun şartları sağlamasına rağmen, vakıfların önemine inanması, onların kamulaştırılmaması, tüzelkişiliklerinin devamını sağlamak konusunda gerekli tedbirlerin alınması ve dünyada eşine az rastlanır bir kamu kuruluşu olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kurulmuş olmasıdır.

Uzun yıllar vakıflar kabaca eski ve yeni vakıflar ayırımıyla düzenlenmiş ve ayrı mevzuatlarla yönetilmiştir. Yeni vakıflar açısından önemli bir süreç, 2001 yılında yayınlanan yeni Türk Medeni Kanunu'dur. Bu metinde, vakıflarla ilgili özel düzenlemelere yer verilmiştir.

Yakın zamana geldiğimiz zaman, 2008 yılında kanunlaşan Vakıflar Kanunu'nun öneminden bahsetmek çok yerinde olacaktır. Vakıflar Kanunu ile eski ve yeni vakıflar aynı mevzuat altında birleştirilmiş, önemli açılımlar geliştirilmiştir. Yeni Vakıflar Kanunu ile, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün üst karar alma organı olarak vakıf yapılarının içinde Vakıflar Meclisi'nin kurulması da son derece önemlidir diye düşünüyorum. Bu, dünyada gittikçe daha önemli bir yer tutan katılımcı yönetim anlayışına uygun bir yapılanmadır. Bu yeni organ, yeni vakıflar, cemâat vakıfları ve mülhak vakıfların seslerini duyurmaları ve karar alma süreçlerine katılmasını temin ettiği için son derece olumludur. Yine bu vakıf gruplarını temsil eden kişilerin seçim yoluyla vakıflar tarafından seçilmiş olmaları da meşruiyet sağlama açısından son derece önemli bir örnektir diye düşünüyorum.

Günümüzdeki vakıflar sivil toplum alanının önemli aktörleri haline gelmişlerdir. Artık vakıflar sadece hayır işi yapmak için kurulmamakta, toplumun birçok önemli sorununa farklı bakış açıları ve yenilikçi çalışma yöntemleriyle çözüm aramaktadırlar.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2013 istatistiklerine baktığımızda, Türkiye'de 4 bin 734 yeni vakıf olduğunu görüyoruz. Vakıflarımızın çalışma alanları farklılık gösterirken, yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak hizmet temelli olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre, yeni vakıflardan 3449 vakıf eğitim alanında, 2478 vakıf sosyal yardım alanında, 1644 vakıf sağlık alanında çalışmaktadır. Demokrasi, hukuk ve insan hakları konusunda çalışan vakıfların sayısı ise sadece 216'dır. Bu sayıların ve vakıfların faaliyet alanlarındaki çeşitlenmelerin önümüzdeki dönemde değişeceğini ve vakıfların şartlara göre farklı amaçları yerine getirmek üzere kurulacaklarını veya kendilerini gözden geçirerek yeniden yapılanacaklarını öngörmek mümkündür. Dünyada yaşanan gelişmeler ışığında, hak temelli çalışmalar yapan vakıfların sayısının da yakın gelecekte artacağını öngörmek mümkündür.

Türkiye'nin köklü bir vakıf geçmişine sahip olmasının nedenlerinden biri de, kültürümüzün bir parçası haline gelen hayırseverlik geleneğidir. İhtiyaç sahiplerine yardım eli uzatmak, bu coğrafyada nesillerden beri süregelen bir davranıştır. Bununla beraber, geçtiğimiz süre içerisinde hayırseverlik olgusunun tüm dünyada stratejik bağışçılığa yöneldiği gözlenmektedir. Hayırseverlik dediğimizde aklımıza, ihtiyaçları gidermek üzere yapılan, dini motivasyonu ağır basan ve genellikle tek seferlik bağışlar gelmektedir. Stratejik bağışçılık dediğimizde ise, sorunların temelinde çözülmesi için stratejik hedef ve yöntemler belirlenerek yapılan, uzun süreli sürdürülebilir bağışlar anlaşılmaktadır. Bu kapsamda kaynak sıkıntısı çeken vakıfların sağlıklı ve sürdürülebilir bir ortamda çalışmaları için, uzun vadeli kaynak aktarımını öngören stratejik bağışçılık anlayışının yaygınlaştırılması çok önem kazanmaktadır.

"Neden yeni vakıf modellerine ihtiyacımız var?" diye sormak gerekirse, yaşanan ekonomik ve çevresel sorunların artmasıyla beraber ihtiyaçlar da artmakta, fakat buna paralel olarak varlıklar da azalmaktadır. Ayrıca, bu artan ihtiyaçlarla beraber devletin de kapasitesi büyük bir sıkıntıyla karşılaşmaktadır. Vakıfların aktif varlıklarında azalma görülmektedir, vakıfların sabit giderlerinde ise bir azalma söz konusu değildir. Dolayısıyla azalan kaynakların genel olarak sabit giderlerde kullanıldığı, bunun da vakıfların amaca yönelik harcamalarını olumsuz etkilediğinden söz etmek mümkündür. Hatta bu söylediğimi şöyle de tekrardan

Vakıfların Değişen Rolü

gözden geçirebilirim: Günümüzde vakıfların çağdaş yönetim modellerine yatırım yapmaları gerekmektedir diye düşünüyorum. Daha çağdaş iletişim ve yönetişime geçmek durumundadırlar. Onun için, “Sabit giderlerde bir azalma söz konusu değildir” ifadesini biraz değiştirip, “Sabit giderlerde de fazlalaşma olması olasıdır” demek gerekir diye düşünüyorum.

Ülkemizde ise birçok vakıf az miktarda varlık ile varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bundan dolayı yenilikçi bir bakış açısına sahip olunması önemlidir diye düşünüyorum.

Fark yaratma isteği olan, fakat kısıtlı fonlarla faaliyetlerini yürütmekte olan vakıflar için alternatif vakıf modellerinden bahsetmek gerekir. Alternatif vakıf modellerinden bahsederken, hibe veren vakıflardan bahsedecektim; fakat Lester Salamon’u gayet ilgiyle dinledim. Biz, hibe veren vakıflar konusunu Türkiye’de gündeme koymaya çalışırken, dünya biraz daha başka yönlere doğru yöneliyor. Onun için, bu konferans o bakımdan da çok faydalı diye düşünüyorum.

Dünya genelinde artık hibe veren vakıfların sayısının giderek arttığını görüyoruz. Özellikle büyük fonlara sahip vakıfların daha verimli olduğu görüldüğü ve çarpan etkisi yüksek olduğu için, ya bu modele geçiyorlar ya da kendi bünyelerinde hibe programları oluşturuyorlar. Bu vakıflar sadece kendilerini geliştirmekle kalmayıp, diğer sivil toplum kuruluşlarına finansman ve destek sağlayarak da sosyal değişimin destekleyicisi ve öncüsü oluyorlar. Vakıflar, farklı sosyal sorunları ve ihtiyaçları belirleyip, bunların ele alınması için hibe programları oluşturabilirler; mali, teknik desteklerin yanı sıra, bilgi kaynaklarıyla sivil toplum kuruluşlarını destekleyebilirler.

Hibe veren vakıfların katkıları şöyle sıralanabilir: STK’ların mali sürdürülebilirliklerine katkıda bulunurlar, STK’ların kaynak çeşitliliği sağlamalarına ve otonomi kazanmalarına yardımcı olurlar; STK’ların yeni bir girişim başlatmalarına, var olan girişimlerini genişletmelerine veya kamu fonlarının elvermediği riskli alanlara girmelerine imkân tanır. Bir kıyaslama yapmak gerekirse, hibe veren vakıfların bir hayli yaygın olduğu Amerika Birleşik Devletlerine baktığımızda, varlıkları 645 milyar doları bulan 76 bin vakıf olduğunu ve verilen hibe tutarının ise 47 milyar dolar olduğunu görmekteyiz. Türkiye’de hibe veren sadece 7 vakıf bulunmaktadır. Bunların birçoğu sadece hibe vermemekte, kendi faaliyetlerini de sürdürmektedirler. Bu sayının yakın zamanda artacağını ve daha fazla vakfın bu modeli benimseyeceğini düşünüyorum.

Size yeni bir modelden de bahsetmek istiyorum. TÜSEV olarak bu konuda öncülük yapmış olmaktan da ayrıca büyük bir mutluluk duyuyoruz. “Bağışçılar Vakfı” kavramının Türkiye’ye ilk bizim çabalarımız sayesinde yerleştiğini düşünüyorum. Bunun Birleşik Amerika’daki tanımını “Community Foundation” kavramıdır. Bağışçılar vakfı da, çok sayıda bağışçının katkılarıyla kurulan, o yerelde yaşayanların yaşam kalitesini ve refah seviyesini artırma amacı güden, yerel sorunların çözülmesi için yerel kaynakları kullanan ve bağışlarla yarattığı ana varlık ve diğer fonlar sayesinde yerel gelişim projelerine hibe desteği sağlayan, sorunların çözümü için yerel işbirliklerini teşvik eden vakıf türüdür. Yani community foundation veya bağışçılar vakfı modelinin yerel özelliği çok önemli ve o yörede yaşayan, bir hayır işi yapmak isteyen insanların bir araya gelip, kaynaklarını birleştirip bağışçılar vakfı kanalıyla bu hizmetleri götürmeleri bizim için oldukça yeni bir gelişme.

Bağışçılar vakfından biraz daha bahsedelim. Amaç, yalnız yardım değil, yörenin kalkınmasına destek olmak, yerel liderliği geliştirmek; iş çevresi, kamu ve sivil toplum aktörleri arasında iletişimi güçlendirmek; etkili bağışçılığı geliştirmek, toplumun ihtiyaçları hakkında farkındalık yaratmak, yerel toplum için sürekli varlıklar oluşturmaktır. Türkiye'nin ilk bağışçılar vakfı modeli ise Bolu şehrinde, TÜSEV'le de işbirliği halinde 2008 yılında kurulmuştur. Bolu'nun önde gelen işadamları tarafından kurulan Bolu Bağışçılar Vakfı'nın amacı, yaşam kalitesi yükseltilmiş bir Bolu yaratmak olarak belirlenmiştir. Burada tabii, ABD'de yaşayan ve orada hayatını kazanmış bir Türk vatandaşımız Sayın Haldun Taşman'a da çok teşekkür etmek istiyorum. Arizona Community Foundation çerçevesinde edindiği bilgileri doğmuş olduğu Bolu'ya getirerek, Bolu'da böyle bir bağışçılar vakfının kurulmasına önderlik etmiştir. Onun için, Türkiye'ye çok önemli bir katkıda bulunmuştur diye düşünüyorum. Bağışçılar vakfı modelinin Türkiye'de önümüzdeki günlerde artacağını düşünüyorum. Artması için, biz TÜSEV olarak elimizden geleni yapıyoruz, ama kolay değil. Eski alışkanlıkları değiştirmek kolay olmuyor. Değişik illerde temaslarımız oluyor bağışçılarla. İnşallah bunu başarırız. Ama ileride artacağına inanıyorum.

Bir an durup geleceğe doğru bakarsak, daha önce de bahsettiğim gibi, vakıfların bu coğrafyada köklü bir geçmişi var ve kamuya yönelik toplumsal ihtiyaçlara yönelik hizmetlerde bulunmaya devam edeceklerdir. Yalnız, vakıflarımızın özellikle hibe kanalıyla daha çok hizmet, sürdürülebilir hizmet, sosyal adaleti gerçekleştirme gibi alanlara kayması lazım ve bunu da sürdürülebilir stratejik bağışlarla yapması gerekir diye düşünüyorum.

Kaynak sıkıntıları artması beklenen bir ortamda gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasıyla birlikte toplumsal kalkınma için güçlü adımlar atan bağışçılar vakfı ve hibe veren vakıf modelleriyle kurulan vakıfların sayısının artması hem beklenmekte, hem kanımca gerekmektedir. Özellikle artan iletişim teknolojisiyle vakıf sektörünün dönüşeceği, hatta dönüşmesi gerektiğini de düşünmek gerekir diye düşünüyorum. Ayrıca, vakıflarımızın artık çağdaş yönetime ve çağdaş finansman modellerine geçmesi gerekmektedir. Lester'in sunumunda da gördük; yani özellikle özel sektörde kullanılan çağdaş yönetim modellerinin, çağdaş finansman modellerinin Türk vakıf sektörüne de, bizim vakıf sektörümüze de girmesi gerekmektedir diye düşünüyorum.

Burada konuşmama son verirken, bana bu fırsatı veren başta Vakıflar Genel Müdürlüğü olmak üzere tüm emeği geçenlere teşekkür ediyorum. Umuyorum ki, bu iki gün tartışacağınız konular vakıf sektörünün gelişmesi için önemli fırsatlar sunacak ve önümüze yeni perspektifler getirecektir.

Hepinize başarılı bir konferans diliyorum canı gönülden. Sağ olun.